

O'zbek xalq dostonlari

“SHARQ” NASHRIYOT-MATBAA AKSIYADORLIK
KOMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT — 2006

Aytuvchi: **Rahmatulla shoir Yusuf o'g'li**

Nashrga tayyorlovchilar:

To'ra Mirzayev va Zubayda Husainova

T a h r i r h a y ' a t i:

Omonulla Yunusov (hay'at raisi), Ahror Ahmedov (hay'at raisi o'rinbosari), Mamatqul Jo'rayev, Erkin Malikov (hay'at kotibi), To'ra Mirzayev, Abiir Musoqulov, Muhammadali Qo'shmoqov, Shomirza Turdimov, Ibodulla Shoymardonov

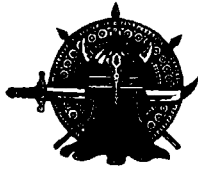
R a s s o m:

Temur Sa'dullayev

Go'ro'g'li: O'zbek xalq dostonlari / Aytuvchi Rahmatulla shoir Yusuf o'g'li; Tahrir hay'ati: O. Yunusov, A. Ahmedov, M. Jo'rayev va boshq./ Rassom T. Sa'dulla. — T.: Sharq, 2006. — 448 b.

“Go'ro'g'li” turkumi dostonlari yuzga yaqin xilma-xil mazmundagi asarlarni o'zida birlashtirgan ulkan silsiladir. Xalq baxshilari bu turkumga kiruvchi dostonlarni sevib kuylab kelganlar. Ushbu jildga Rahmatulla shoir Yusuf o'g'lidan yozib olingan 27 doston kiritildi. Ularda afsonaviy xalq qahramonining tug'ilishi, uning bahodirona yoshligi, jasoratlarga to'la hayoti, ozodlik o'lkasi — Chambil shahrining bunyod etilishi, asrandi farzandlar — Hasanxon va Avazxonlarning Chambilga keltirilishi, ularning bahodirliklari turli-tuman sarguzashtli voqealar girdobida tasvirlanadi. Dostonlar qahramon va sevimli yor sadoqati, ota-ona va farzand burchi, birodarlik va do'stlik, ona yurtga muhabbat masalalaridan bahs etadi. Har bir doston badiiy mukammalligi va jozibadorligi bilan kitobxonni o'ziga jalb eta oladi.

BBK 82.3(SU)

RO'ZAXON

Dunyoda tinch tentakdan notinch tentak xavfliroq. Shuning uchun Yosqiladan avval Navozishalini tuzatmak zarur. Bunga Hubbil mastonning yomon kirdikori yuqqan. Bu biror xotin-qizga indab qo'yib, Chambilda bir bo'lmag'ur hodisa ortishi mumkin. Bunga bir zo'r, husndor, aqlli ayol olib berib, shu kasalidan tezroq qultirish kerak, — deb savatpurush boboy va uning oila a'zolari bilan Go'ro'g'li sulton maslahat qilganida Bitta-Bitta: "O'ris yurtida Ro'zaxon degan bir singlim bor edi. Bormi, yo'qmi u yog'ini bilmayman. Men bo'lsam, falakning gardishidan devona bo'lib, bu yoqlarga kelib qo'ydim. Agar o'sha singlimning kelish imkoni bo'lganida, Navozishaliga bergan bo'lar edim", — dedi.

Go'ro'g'li sulton xilvatga kirib Misqol pari bilan maslahat qilganida, Misqol pari: "Asli Bitta-Bitta falakning gardishidan devona bo'lib, Ro'zaxonning taqdirini xudoga havola qilib, boshqa mamlakatlarga chiqib ketganidan keyin Ro'zaxon uydan uyga ovushib, uy xizmatkorligini qilib yurdi. Ro'zaxon ancha suluv o'ris qizi edi. Ro'zaxonga o'ris boyvachchalaridan ko'pi xushtor bo'lib, uni holiga qo'ymay, fohisha ishlarga jalb qilmoqchi bo'ldilar. Ro'zaxonning afti-boshi suluvligi bilan birga aqli, zakovati ham o'ziga yetarli edi. Shuytib, Ro'zaxon yomon yo'lga yurgisi kelmas edi. Agar boyvachchalarning aytganiga yurmasa, tirikchiligi ham o'tishi mumkin bo'lmay qolgan edi. O'rislarning rasmida har shahar, yo bir belgili joylarda, darvishxona qo'rg'onlarning ichida o'zbekning Langar ota makonlari shekilli mevali daraxtlari, oz-moz ekinzorlari bo'lar edi. Har kim dunyoning lazzatidan kechaman desa, shunday darvishxonalaridan biriga kirishi kerak edi. Agar shunday darvishxonaga qizmi, juvonmi kirsam, suluvligidan qat'i nazar, hech kim unga indamas. Indagan odam xudoga gunohkor hisoblanar edi. Ro'zaxon ham nochor Maryam tog'i etagidan qurilgan darvishxona qo'rg'onga kirib, xudoga bandachilik qila boshlagan. Hozir Ro'zaxonni izlasang, o'ris yurtida, Maryam tog'ining etagidagi darvishxona qo'rg'ondan topasan", — dedi.

Serma degan bir qozoq yigiti bor edi. Go'ro'g'li sulton Misqol parining oldidan chiqib: "O'risning yo'lini bilsa, shu bilar", — deb Sermani iyartib, o'zi G'irko'kka minib, Sermani ham o'z otiga mindirib, Hovdak ko'liga ov qilib kelmakka chiqib ketdilar. Ikkovlon Hovdak ko'liga borib, so'na-suqsur otib, bari ni Sermaga berib, Sermadan o'risning qulayli yo'llarini so'radi. Shunda Serma: "Yo'lda To'xtamish ko'r bor, ko'p zo'r. O'zi ham odamxo'r. Har kuni fuqarosidan o'n odamni so'yib yeb, chalasiga daryodan katta bir baliqni olib, kunga tutib pishirib yeydi. Qo'lini uzatsa, bulutlardan oshib ketadi. Juda ham balanddan uchib o'tmasang, o'risning yog'iga bora olmaysan. Agar To'xtamish ko'r keldi, desa, o'rislarning yig'lab turgan bolasi qo'rqib, yig'lamay qoladi", — dedi. Go'ro'g'li sulton: "Bo'lmasa, men o'risning yurtiga boraman. Agar Go'ro'g'li sulton qani, deb sendan birov so'rasa, Hovdak ko'lida ovlab qoldi. Ovining bir qismini mendan berib yubordi degin", — deb Sermani Chambilga qaytarib yuborib, o'zi Hovdak ko'lining labida qolib o'yladi: "Bu To'xtamish ko'rdan Ko'hi Qofdagi balolar qo'rqsam, kel, men ham dunyoda bir ish qilay. Shu To'xtamish ko'rning ko'ziga boshqa suratda bo'lib ko'rinib, Go'ro'g'liligimni oz-moz bildirib o'tay", — deb so'tasini qo'liga olib, bir siypab oq nor mingan bir qozoqning biyi bo'lib qolib, hozirning o'zida To'xtamish ko'rning oldida bo'lib qolayin, deb niyat qilib, ko'zini yumib, ochib qarasa, bir katta tog'ning ustida oq nor minib, boshida qora chuchayma telpak kiyib, qozoqning biyi bo'lib turibdi. Qarasa, bir odam tog'ning ustiga xuddi uvotga ketini qo'yib o'tirganday, ketini qo'yib, ikki oyog'i yerda bo'lib o'tiribdi. To'xtamish ko'r har kuni bir mahal ovqatlanar ekan. Xuddi shu pilla ovqatlanayotgan vaqti bo'lib, o'n odamni katta bir sixga qator qilib o'tkazib, tog'ning qayin-qayrog'ochlaridan katta bir qirday qilib o'yib, uni olov qilib, cho'g'iga boyagi o'n odamni tizib qo'ygan sixni tutib, vajillatib pishirib, har odamni olib og'ziga solib, ikki yamlab, bir yutib yubora berdi. Har odam tomog'idan o'tib, oshqozoniga tushganda, xuddi to'p otulganday gump-gump etib ketadi. Go'ro'g'li sulton To'xtamish ko'rning qaddi-bastiga ser solib qarasa, qaddi minorday, boshi katta bir cho'qqiday, har qo'lining panjalari yana bir odamday, og'zi otasining go'riday, burni to'laday, har ko'zi ma'rakaning qozoniday. Agar soqoliga birov panalasa, izlagan odam panalaguday. Har nafas olganida tog'ning pastidagi o'tlab yurgan jam'i jonivorlar og'ziga yaqin

kelib, sirtga qarab nafas olganida, bari yana qaytib joy-joyiga boradi. Go'ro'g'li sulton hatto Ko'hi Qofda ham bunday katta maxluqni ko'rmagan edi. Ancha ko'ngliga qo'rquv tushib, xudo deb pirlarga sig'inib turdi. Shunda To'xtamish ko'rning ko'ziga bir nima chibinday bildirab ko'rinib, tuya bilan Go'ro'g'li sultonni qo'sha qashqa chivin, deb gumon qilib, Go'ro'g'li sultonga qarab, kish-kishlab, To'xtamish ko'r bir so'z dedi:

Buldirab kelasan ko'zim oldiga,
Kish-ho, kish-ho, Qurudumning chivini,
Yo bo'lmasa, qasding bormi o'zimga,
Kish-ho, kish-ho, Qurudumning chivini.

Qo'sha bingillagan qo'sh qanot,
Ko'zimga tuslaring yot,
Bizning elda yo'q senday zod,
Kish-ho, kish-ho, Qurudumning chivini.

Qurudumdan bu yoqqa o'rdak uchadi,
Ko'tarilib bulut bag'rin quchadi,
Bir yalmasam, umring o'ti o'chadi,
Kish-ho, kish-ho, Qurudumning chivini.

Go'ro'g'li sulton yoshligida ikki ajdarho boshli dev bilan jang qilganida ham bunchalik qo'rqmagan edi. Shunda Go'ro'g'li sulton pirlarga sig'inib, bir so'z dedi:

Otingdan aylanay, qudratli mavlon,
Bugun menga madad berar kuningdir,
Ham avval, ham oxir egam, yo subhon,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Kulli maxluqotning senga sanosi,
Olamda rahmatingning durdonasi,
Kofir ham mo'minning ota-cnasi,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Haqning surin tutib turgan Isrofil,
Bulutning tanobin tutgan Mikoil,
Bandaning jonini olgan Azroil,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Nuriman tovlangan osmon-u zamin,
Haq rasulning do'sti Jabroil omin,
Muhammad rahmat rabbilolamin,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Yuz yigirma to'rt ming o'tgan payg'ambar,
Har qaysi o'zining qovmiga rahbar,
Bariga Muhammad Mustafo sarvar,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Tahsin der sha'ningga maloik bari,
Yer yuzida jumla jin bilan pari,

Quloq sol, ey maxluq, degan so'zimga,
Na'ra tortsam, kim dosh berar o'zimga,
Siying borda ket, ko'rinma ko'zimga,
Kish-ho, kish-ho, Qurudumning chivini.

Bilmadim sen asli qaydan bo'lasan,
Men biluvda Qurudumdan kelasan,
Siying borda ketgin, yo'qsa o'lasan,
Kish-ho, kish-ho, Qurudumning chivini.

Bilmabmiding To'xtamishning qahrini,
Butun yurt, olamga to'kkan zahrini,
Bilmsang, bilib qo'y, men bir odamxo'r,
Odam yeb ochaman ko'nglim bahrini,
Kish-ho, kish-ho, Qurudumning chivini.

Sadag'ang ketayin olam sarvari,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Abubakr, Umar, Usmon-u Haydar,
Alisheri xudo xizmatga tayyor,
Baloning og'ziga yondoshgan men zor,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Yo huv, deb munojot tog'iga chiqqan,
Jumla ummatlarning jarmini yopgan,
Vaysil qaro rasul hirqasin kiygan,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Cho'llarni qidirgan Sulton Boyazid,
Ishq yo'lida o'zin ayladi shahid,
Shundayin fursatda qo'yima noumid,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Bu kelgan manzilgoh dushmanning yeri,
Adashib kelganning quriydi sho'ri,
Qandayda qo'llaysan saylab qo'l bergan,
Otamman bobomning urganchlik piri,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Go'ro'g'li qolgandi mushkul holatda,
Otamning arvohi bordir, albatta,
Kelib qo'llasang-chi shunday fursatda,
Bugun menga madad berar kuningdir.

Shunda Go‘ro‘g‘li sultonning ko‘ziga egnida janda, boshida yirtiq do‘ppi bilan uch gaz bo‘z salla, oyog‘ida yirtiq kovush: “Hay-hay, bolam, dadil bo‘l, qo‘rqma. Mana, men qoshingdaman. To‘xtamish ko‘rni ayamay ura ber”, — deb marhum Ravshan ko‘r ko‘rinib ketdi. Go‘ro‘g‘li sulton birdan oldiga yordamchi kelganday, badaniga qo‘shimcha quvvat enganday, G‘irko‘kka qarab: “Qo‘rqma, jonivor, endi”, — deb shu so‘zni aytdi:

Xonazotim kokilingdan,
Qo‘rqma, jonivor, qo‘rqma endi.
Men aylanay qomatingdan,
Qo‘rqma, jonivor, qo‘rqma endi.

Mushkul bari kushod bo‘ldi,
Tutilgan baxtim ochildi,
Otamning arvohi keldi,
Qo‘rqma, jonivor, qo‘rqma endi.

Azal kunda shashtim baland,
Tog‘day dushman emas pisand,

Ochildi oldimdan bir band,
Qo‘rqma, jonivor, qo‘rqma endi.

O‘zingsan otning go‘zali,
Dushmanning yetar ajali.
Shu ekan taqdir azali,
Qo‘rqma, jonivor, qo‘rqma endi.

Chiltan bergan G‘irko‘k otim,
Nazarkarda xonazotim,
Chambilbeldir mamlakatim
Azaldan Go‘ro‘g‘li otim,
Qo‘rqma, jonivor, qo‘rqma endi.

G‘irko‘k hayvonzod, esi odamzoddan ziyod, barcha gapga tushunib, bir g‘ayrati ming bo‘lib, chiyillab, kishnab, yerdan osmonga ko‘tarilib, halqumi g‘orillab, osmonda vorillab To‘xtamish ko‘rning qoq manglayiga qarab uchib bora berdi. Shunda To‘xtamish ko‘r ichida: “Bu qo‘sha chivin mening kimligimni bilmaydi. Yo bilsa ham, o‘zini zo‘r choqlagan ahmoq chivin chiqar. Qani, bo‘lmasa, shundan No‘g‘ayning yurtiga borib yerga tushib, pachoq-pachoq bo‘lib ketsin”, — deb Go‘ro‘g‘li sulton va G‘irko‘kka qarab, o‘p deb puplab yubordi. Shunda To‘xtamish ko‘rning og‘zidan baroq-baroq bulutlar chiqib, qattiq qiyomat shamol kelib, Go‘ro‘g‘li sulton bilan G‘irko‘kni o‘z holiga qo‘ymay, ko‘p yergacha uchirib ketdi. Bir yerga yetib, Go‘ro‘g‘li sulton zo‘rg‘a o‘zini o‘nglab, G‘irko‘k ham o‘zini o‘nglab, yana orqaga burilib, xuddi To‘xtamish ko‘rning ko‘r ko‘ziga qarab, to‘g‘rilab kela berdi. To‘xtamish ko‘r qarasa, boyagi qo‘sha chivinday maxluq o‘nglanib, tag‘i manglayiga qarab, vang‘illab uchib kelayotir. Endi gapni boshqa yerdan eshiting.

To‘xtamish ko‘rning nafasi uzoq yurtlarga, ayniqsa, o‘ris yurtlariga o‘tib, ortiqcha bo‘ron hosil qilar edi. Shuning uchun bir xil hech narsani bilmagan, daraxtzor, chakalakzorlarning orasida o‘sgan yovvoyi o‘rislar To‘xtamish ko‘rni xudoning ukasi, deb bilar edilar. Ammo boyiri o‘rislar To‘xtamish ko‘rni xudoning bir baloyi azim zolim bandasi, deb bilar edilar. Hatto o‘rislar To‘xtamish ko‘rning nafasidan qo‘rqqanidan qo‘rg‘onlarini qirlar va tog‘larning panasiga, yo bo‘lmasa, yerni kovlab qilar edilar. To‘xtamish ko‘rning o‘zi ham osmonning ustidagi narsalarni ko‘ra berib, o‘zini kim nima choqlab, takabbur bo‘lib ketgan edi. “Go‘ro‘g‘li degan chiqqan emish. O‘shani ham bir yiqitib o‘ldirsam”, — deb havas qilib yurar edi. Asli To‘xtamish ko‘rning ham o‘ziga yarasha bir bo‘lak dini bor edi. Uning dinida odam xudoning vaziri emish. Har doim odamlarning bir ulug‘i xudoga vazirlik qilar emish. Ayni shu kunlarda o‘zini xudoning vaziri deb yurar edi. Nega endi xudoning vaziri bo‘lsa, bir qo‘sha chivinni o‘zidan daf qila olmas ekan. To‘xtamish ko‘r ana shunday o‘ylarni o‘ylab, darchasini ochib, g‘azab bilan Azroilning shu yoqqa qarab turganini ko‘rib qolib: “Obbo, ajalim yetganmi ekan. Shunday bir kichkina jondordan ajalim yetsa. Go‘ro‘g‘li bilan olishsam, degan niyatim puch bo‘lib qoladimi”, — degan vahimalar ko‘nglidan o‘tib, qattiqroq qilib haligi uchib kelayotgan qo‘sha chivinni uplab yubordi. Go‘ro‘g‘li sulton o‘lsa ham otning egaridan ayriladimi. O‘n toshlar chamasi G‘irko‘k bilan birga keyinga otilib ketib, necha bir daraxtlarga urilib, G‘irko‘k ham, Go‘ro‘g‘li sulton ham toza dabdala bo‘lib, hamma joylari sidrilib qonab, yana o‘lay-bulay qilib o‘nglanib olib, G‘irko‘kni haydab uchirib, To‘xtamish ko‘zining manglayiga to‘g‘rilab kela berdi. Bunday qo‘rqmas harifni To‘xtamish ko‘r hali hech ko‘rmagan edi. Shunda picha qo‘rqib, Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, menga vaqtincha omon ber, deb shu so‘zni aytdi:

Qurudum yurtidan kelgan qo'sh chivin,
Go'ro'g'lini ko'rganimcha omon ber,
Men ham senga zarar etmay turayin,
Chambil shahrin buzganimcha omon ber.

Yer yuzida zo'r ovozim bor edi,
Tik bo'lsam, g'animga olam tor edi,
Go'ro'g'li degan bir pahlavon bilan
Bir olishsam degan shartim bor edi,
Uni topib tutganimcha omon ber.

El ko'chirib Olatog'dan oshirib,
Qayda dushman bo'lsa aqlin shoshirib,
G'irotni daryo kabi toshirib
Ul shartimga yetganimcha omon ber.

Bu so'zni Go'ro'g'li sulton To'xtamish ko'rdan eshitib, bu ukkag'arning ham menda qasdi bor ekan, deb To'xtamish ko'rga qarab, o'qni gardishiga qo'yib, o'zini tanitib, bir so'z dedi:

To'xtamish, niyating tushmish joyiga,
Senga talab solib kelgan Go'ro'g'li,
Maqsading kelibdi ko'ngling rayiga,
Senga talab solib kelgan Go'ro'g'li.

Ajab tund ekansan har bir ishingda,
Sakkiz quloch junlaring bor to'shingda,
Joningni olmoqqa hozir qoshingda,
Senga talab solib kelgan Go'ro'g'li.

So'z eshit, To'xtamish, bu shirin tildan,
Oshib bandargohli bir necha beldan,
Qasdingga yetishgan shahri Chambildan,
Senga talab solib kelgan Go'ro'g'li.

Tog'lardan oshirib o'z g'ayratini,
Yo pirim, deb minib G'irko'k otini,
Ko'rsatay deb o'zingga haybatimni,
Senga talab solib kelgan Go'ro'g'li.

Go'ro'g'li sulton o'qni To'xtamish ko'ring ko'zidan ko'zlab urdi. To'xtamish ko'r ko'zini uqalab, ancha ovora bo'lib qoldi. Go'ro'g'li sulton To'xtamish ko'ring qoshining usti tomonidan kelib, ko'ziga nayzasini suqib-suqib yubordi. Shunda To'xtamish ko'r gup etib yerga og'darilib tushib, tibirlab qoldi. Shunda Go'ro'g'li sulton G'irko'kni ko'pchitib, To'xtamish ko'ring burnining ustidan yurib borib ko'rsa, shu yiqilishi bilan joni jahannamga tomosha qilgani jo'nab qolgan ekan.

Ana shunda Go'ro'g'li sultonning ko'ziga yana Ravshan ko'r otasining arvohi ko'rinib: "Hay-hay, bolam, endi minbad xudo turganda, boshqaga sig'inma. Sag'ir go'daklarga o'xshab, otangning piridan madad tilama. Endi o'zingning soqolingga oq tushib qolibdi. Sen ham o'zingga bir pir saylab ol", — deb ko'zdan g'oyib bo'lib ketdi. Go'ro'g'li sulton picha turgandan keyin To'xtamish ko'ring nafasidan bino bo'lgan bulutlarni shamol har yoqqa haydab ketib, atrof oydinlashib, yop-yorug' bo'lib ketdi. Go'ro'g'li sulton G'irko'kni minib: "To'xtamish ko'r podshoh bo'lsa, buning shahri va xazina-dafinalari qayerda ekan", — deb tog'ning darasiga qarab, tushib kela berdi. Endi gapni boshqa joydan eshitsangiz.

Talab solib chiqay tog'lar beliga,
Manzilimdan jo'nab turkman eliga,
Go'ro'g'lini topib Chambil beliga,
Havolanib otganimcha omon ber.

Bilaman donishmand gavhar donosi,
Har kuni necha marta bunda kelasan,
Meni halok aylab keyin tinasan,
So'ngra taslim bo'lay, hozir omon ber.

O'lmasin, yaxshilar hargiz o'lmasin,
Ajali yetmay poymanalar to'lmasin,
Go'ro'g'liman bir martaba bellashmay,
Tag'i yuragimda armon qolmasin,
Shu xonaga To'xtamishga omon ber.

Qiron solmoq uchun bunda o'zingga,
Boqmoqni istamay bahor-yozingga,
Gavdang katta, G'irko'k bilan Go'ro'g'li,
Qo'sh chivin bo'p ko'rinadi ko'zingga,
Senga talab solib kelgan Go'ro'g'li.

Ey, To'xtamish, asli ko'ngling tuman-da,
Endi bo'lmagaysan hargiz omonda,
Men Go'ro'g'li kelgan edim qasdingga,
Tanib qo'y, qolmagin tag'in armonda,
Senga talab solib kelgan Go'ro'g'li.

Ishonma, To'xtamish, qaddi bastingga,
To'qqiz botmon ...
Yuz botmon libosing bordir ustingga,
Chambil beldan keldim, qolma armonda,
Chiqqan edim, zolim, sening qasdingga,
Senga talab aylab kelgan Go'ro'g'li.

Shu yaqin o'tgan kunlardan bir kun To'xtamish ko'r o'zicha: "Men qancha zo'r bo'lsam ham, baribir dunyoga ustun bo'lmayman. Bisotimda qancha oy yuzli, gulbadan o'ris, tatar, farang, gurji, armani kanizlarim bor-u, ammo na chora o'zim haddili novcha bo'lganligimdan menga ayol kifoya qilmasa, hech bo'lmasa, shuncha davlatim, shavkatim, kuch-u quvvatimnig sha'niga juda suluv bir yor qilib, iskab yur-sam. Chambilda Yunus, Misqollar bor emish. Ularga Go'ro'g'li degan zo'r yor emish. Hoy, keyinroq o'sha Go'ro'g'lini ham o'ldirib, Yunus, Misqolni o'zim olib kosagul qilarman. Eshitishimcha, Go'ro'g'li ham ko'p zo'r emish. Balki uni o'ldira olmaymanmi. Hozircha naqdini ko'rsam. Shu o'zim xasmimga olib, qo'rqitgan ellardan hur siyoqli, pari qobaqli bitta suluv topib iskab yotsam. Agar ajalim yetib o'la ketsam, shu podshohligim o'rnida malika bo'lib, ko'p yilgacha menga xudoyi qilib, ismimni el orasidan uchirmay tursa", — deb o'yladi. Qaramag'idagi ellarga: "Qayerda suluv bo'lsa, xizmatimga yuborsin. Mening shu hukmi farmonimdan saroy ham, vayrona ham, hatto langar darvishxona qurganlar ham qolmasin", — deb odam choptirgan edi. "Boshqaga ubol bo'lsa ham xudoning ukasiga ubol bo'lmas", — deb bir necha o'rislar boshqa donishmandroq o'rislarning: "Bu yoqlarda suluv yo'q deb qo'ya qolayin. To'xtamish ko'r bu yoqlarni kelib ko'rmaydi. Bunday darvishlarning uboliga qolmayik", — deganiga ham quloq solmay, bir necha suluv darvish qiz-u juvonlar qatori Ro'zaxonni ham To'xtamish ko'rga sovg'a qilib jo'natgan edilar. To'xtamish ko'ring hukmiga besh mingta suluv qiz-u juvon keltirilib, To'xtamish ko'r shularning ichidan faqat Ro'zaxonni saylab, o'zi iskab yotmoqqa olib, boshqalarini har turli xizmatga bo'lib yuborgan edi.

Ro'zaxon qanday? Badandagi jonday, qaddi zebo, aqli raso, har narsaga fahmi yetadigan, ko'zlari cho'lponday, jamoli mohi tobonday, hilol qoshli, sadaf tishli, shahlo ko'zli, muloyim so'zli, suyri yuzli, ingichka burun, yupqa lab, tanglayi qizil, anor qiyofali, yurishi nozli, xush ovozli, tovus raftor, xushbichim bir qiz. Ammo na chora, darvishxonada ko'p yillar qolib ketib, yoshi anchaga borgan. Falakning har xil jafolari sabab bo'lib, ancha tiriklikdan tolgan qiz. Qarang usta xudoning bir xil ishiga. Birovlarni avval darvish qilib, keyin malikalikka yetkazar ekan. Mana endi Ro'zaxon malika oldida qancha kanizak, cho'rilar xizmatda. Yegani oldida, yemagani keynida. Afsuski, shunda ham Ro'zaxonning baxti ochilmoq tugil, battar bog'lanibdi. Nega desangiz, chir atrofi saroy yerning tagida, yorug'lik jahonni ko'rmaydi. Faqat har kuni oqshom oldiga To'xtamish ko'r kelib yotadi. To'xtamish ko'r qanday? Baloyi jonday. Og'zi otasining go'riday, bulut siyoqli bir narsa. Shuytib, Ro'zaxon shuncha zarli kiyimlar bilan va shuncha shon-u shavkatlar bilan ham umridan bezor bo'lib yurar edi.

Go'ro'g'li sulton shuncha izlab To'xtamish ko'ring shahrini topa olmay, oxiri: "Kel, avval o'risning yoqlarini borib bir ko'ray, ham tomosha qilarman, ham Ro'zaxonni axtarib topib kelarman. Qaytishimda kelib To'xtamish ko'ring shahrini izlab toparman", — deb o'ylab, so'tasini siypab, G'irko'kni bir bedana qilib, o'zi quzg'un suratga kirib, bedanani changallab, o'rislarning eliga yetdim, deb niyat qilib falakka parvoz qilib, uchib borib bir daraxtzor joyga qo'nib, darrov so'tani siypab, G'irko'kni bir cho'bir shakliga, o'zini Bitta-Bitta shakliga kirgizib, o'sha daraxtzorda bir o'risning o'tin olayotganini ko'rib qolib, ul o'risga qarab, Maryam tog'ini so'rab, bir so'z deb turibdi:

Kim tusha olar baland qiya zovidan,
Ma'no olgin gapimning parvoyidan,
Uzoqdan kelaman bo'lib yo'lovchi,
Xabar bergin, bilsang, Maryam tovidan.

Horiganlar tusholmaydi yobidan,
Yo'llar talqon bo'lar mardning dovidan.
Uzoqdan kelaman bo'lib yo'lovchi,
Xabar bergin menga Maryam tovidan.

Bandargoh-tandargoh bellardan oshdim,
U elatdan bu elatga ulashdim,
Necha joydan so'roqladim, adashdim,
Xabar bergin bilsang, Maryam tog'idan.

Chakalakning yo'llari bor burama,
Qaraganlar nargi uchin ko'rama,
Qish kunlari shunda bo'ron yurama,
Xabar bergin menga Maryam tog'idan.

So'z aytaman ust-ustiga ulama,
So'zni so'zga vassa qilib qalama,
Yaqin bo'lsa, bugun borsam, bo'lama,
Xabar bergin menga Maryam tog'idan.

Ora yo'lda charchaganman, tolmanman,
Juda ham uzoqdan horib kelganman.
Shunda kelib men adashib qolganman,
Xabar bergin menga Maryam tog'idan.

Bitta-Bitta asli dali-devona,
Yo'l kezaman bo'lib mast-u mastona,

Tuz-nasiba tortib keldim bu yona,
Xabar bergin menga Maryam tog'idan.

Go'ro'g'li sultondan bu so'zni o'tinchi o'ris eshitib, Go'ro'g'li sultonga qarab, bir so'z dedi:

Qay yerda faqirga xudo yormidi,
Xudo degan doim talabgormidi,
Maryam tog'in so'rab nima qilasan,
Darvishlarga bir aytganing bormidi.

Maryam toqqa qiz-u ullar chiqqandir,
Saylab terib bari gullar taqqandir,
Qo'rg'onlardan tomoshaga intilib,
Yig'ilishga darvishlar ham boqqandir.

Baxillarning asli ko'ngli tormidi,
Jo'mard musofirga do'st-u yormidi,
Maryam tog'in so'rab nima qilasan,
Maryam toqqa bir aytganing bormidi.

Tog' uzra ochilgan yashnab gulzori,
Gulzori oldida qiziq bozori,
U yog'ini borganingda ko'rasan,
O'tkinchining undan tushar guzari.

Bir nechalar intiq, intizormidi,
Bir nechalar kun ko'rmagan xormidi,
Maryam tog'in so'rab nima qilasan,
Darvishlarga bir aytganing bormidi.

Qarag'aydan bunda o'tin yoraman,
O'tinni uyimga olib boraman.
Maryam tog'da bo'lib yotgan sayilni,
Undan keyin men ham borib ko'raman.

Nechovlari bir tirnoqqa zormidi,
Nechaning boshida nomus-ormidi,
Maryam tog'in so'rab nima qilasan,
Maryam toqqa bir aytganing bormidi.

Bugungi kun sen o'zimga jo'rasan,
Meningman iyarib uyga borasan,
Bir tuz-namak bo'lib undan keyin,
Maryam toqqa birga-birga borasan.

Bu yerlar qarag'ay, qayin konidir,
Tan ichra omonat odam jonidir,
Maryam tog'in so'rab nima qilasan,
Maryam tog'da bugun sayil kutadir.

So'zlagan so'zlarim so'zning sarasi,
Qachon bitar ko'ngillarning yarasi,
Xolis niyat qilib kepsan o'zingdan,
Uzoq emas Maryam tog'man orasi.

Bu so'zni Go'ro'g'li sulton eshitib: "Juda qulay, mayli, uka, uyingga boraman. Lekin tug'ilgan qishlog'imning qaysi ekanini bilmayman. Bu yurtidan ketganimga yigirma besh yildan oshdi. O'zimning asli ismim nima ekanini ham bilmayman. Faqat odamlarning meni Bitta-Bitta deyişini bilaman. Keyin jinni bo'lib qolib, uloqib ketganman. O'ris yurtida bir Ro'zaxon degan singlim qolgan. Eshitishimcha, u Maryam tog'idagi darvishxona-qo'rg'onda emish. Men boshqa yurtga borib, jinnilikdan tuzalдим. Endi darakma-darak shu Ro'zaxon singlimni izlab kelayotirman", — dedi. O'tinpurush Ro'zaxonni bilar edi. Chunki Maryam tog'idagi darvishxona-qo'rg'onda sanoqli kishi bo'lib, Ro'zaxondan boshqa Ro'zaxon degan ayol yo'q edi. Shuytib, o'tinpurush o'ris Go'ro'g'li sultonni uyiga iyartib borib, osh-u suv qilib berib, undan keyin Ro'zaxonning juda ko'p yillardan beri shu Maryam tog'idagi darvishxona-qo'rg'onda ekanligini, shu yaqin orada To'xtamish ko'rga sovg'a qilinib ketganini birma-bir aytib berdi. Undan keyin o'tinpurush o'ris Go'ro'g'li sultonni Maryam tog'i etagiga iyartib bordi. Maryam tog'i degani bir kattaroq qirsimon kamalakday, sekin egilib ketgan tog'cha ekan. Tog'ning ustida sayil qilib yurgan qiz-u ullarga qo'shilib, Go'ro'g'li sulton ham tomosha qilib borayotir. Allaqachon o'tinpurush o'ris ukasi mehmon akasini hamon odamlar orasida yo'qotib qo'ygan edi.

Go'ro'g'li sulton qarasa, qancha sotguvchi ikki betda bor kerakli narsalarni sotib o'tiribdi. Har bir jononday qiz-u juvonlar, o'g'lonlar dasta-dasta gul quchoqlab, g'ijjak, boloban, do'mbira chalib, bir xillari o'ynab, bir xillari qo'shiq aytib, nechov otli, nechov piyada — har kim o'z havonida mastday bo'lib yuribdi. Nimaga deganda, shu vaqtlari Maryam tog'ida Maryam sayili degan bir rasm paydo bo'lib, juda uzoq-

lardan o‘rislar yig‘ilib kelar edilar. O‘rislarning e‘tiqodicha, go‘yo shu vaqtlari Maryam tog‘iga hazrati Bibi Maryam kelib yuradi. Xudoga yoqqan bandalar ko‘radi. Hech kim bilan hech kimning ishi bo‘lmay, Go‘ro‘g‘li sulton sayil bo‘layotgan joydan o‘tib, Maryam tog‘ining bu uchiga kelib qoldi. Undan keyin Go‘ro‘g‘li sulton o‘rislarning ham sayilini ko‘rib qolgandan keyin ularning kattasi o‘z rasm-qoidasi bo‘yicha besh odim berman kelib, Go‘ro‘g‘li sultonga qaratib miltig‘ini to‘g‘rilab: “Hozir otingni toqqa to‘xtatib, chalqayib tur. Bo‘lmasa, otib tashlayman”, — dedi. Go‘ro‘g‘li sulton: “Qani, bularning rasmini ham bir ko‘ray”, — deb jo‘rtagadan ulardan qo‘rqmasa ham qo‘rqqanday bo‘lib G‘irko‘kni toqqa to‘xtatib chalqayib turdi. Shunda haligi qorovullarning kattasi Go‘ro‘g‘li sultonga qarab nima deydi:

Ol-ol bo‘lsin, ol-ol bo‘lsin, ol bo‘lsin,
Uzunli, qisqali to‘ning mo‘l bo‘lsin.
Elchibekka o‘xshamaydi siyog‘ing,
Tanimagan mehmon, senga yo‘l bo‘lsin?

Ichki holing yov bo‘lmasin, el bo‘lsin,
Saylab olgan yoring chikka-bel bo‘lsin.
Bizning elga o‘xshamaydi siyog‘ing,
Tanimagan mehmon, senga yo‘l bo‘lsin?

Qizlarning quchgani quchoq gul bo‘lsin,
Shoh bilan shoh yov bo‘lmasin, el bo‘lsin.
Bizning elga o‘xshamaydi siyog‘ing,
Tanimagan mehmon, senga yo‘l bo‘lsin?

Baland tog‘ ustidan esgan yel bo‘lsin,
Yo‘l ustiga tikkan majnun tol bo‘lsin,
Elchibekka o‘xshamaydi siyog‘ing,
Tanimagan mehmon, senga yo‘l bo‘lsin?

Sanamlarning oq yuzida xol bo‘lsin,
Xolning tagi sevganiga bol bo‘lsin.
Elchibekka o‘xshamaydi siyog‘ing,
Tanimagan mehmon, senga yo‘l bo‘lsin?

Savol so‘rab turgan menday ul bo‘lsin,
Qayda dushman bo‘lsa, kuyib kul bo‘lsin,
Bizning elga o‘xshamaydi siyog‘ing,
Tanimagan mehmon, senga yo‘l bo‘lsin?

Shunda Go‘ro‘g‘li sulton qorovulboshining bu so‘zini eshitib, ko‘nglida: “Ukkag‘ar To‘xtamish ko‘rning qorovullari juda so‘zga usta ekan-ku. Endi men ham bularning so‘ziga monand qilib bir so‘z aytayin”, — deb qorovul boshliqqa qarab, unga javob berib, nima deydi:

Chidolmayman ayriliqning hiliga,
Tushunmayman bu ellarning tiliga,
O‘zga yurtdan ko‘rib ranj-u mashaqat,
Yetib keldim To‘xtamishning eliga.

Ayriliqdan kuya-kuya adoman,
Asli bekman, ko‘rinishga gadoman.
Ko‘p yil bo‘ldi, bir singlimdan judoman,
Izlab keldim To‘xtamishning eliga.

Quloq soling musofirning tiliga,
Bulbul oshna bo‘lar gulshan guliga,
Uzoq yurtdan yurib poyu piyada,
Yetib keldim To‘xtamishning eliga.

Ayriliqdan necha bo‘taday bo‘zlab,
Ko‘ringan kimsaga yalinib so‘zlab,
Yer osti qal‘asin uzoqdan ko‘zlab,
Shuytib keldim To‘xtamishning eliga.

Yo‘llarda piyoda kezib, ko‘p horib,
Yo‘qotganim topayin deb oh urib,
Bir mushtipar yolg‘iz singlim axtarib,
Shuytib keldim To‘xtamishning eliga.

Ko‘p yil bo‘ldi har shaharda yuraman,
Ayriliq dardida bag‘ri poraman,
Javob bersang, bu qal‘aga kiraman,
Ul yo‘qotgan singlim izlab ko‘raman,
Shuytib keldim To‘xtamishning eliga.

Asli To‘xtamish ko‘r ket qo‘yib o‘tiradigan tog‘ning tagi katta xazina, dafinaga kon bir shahar bo‘lib, uning balandligi ochiq joyining ustiga kecha To‘xtamish ko‘r o‘lgandan keyin qulab tushib qolgan edi. Shunda ham ul shaharning odamlari To‘xtamish ko‘rdan qo‘rqqanidan qoshi tugul, ko‘z ko‘rim joyiga ham bora olmay, To‘xtamish ko‘rni uxlab yotgan gumon qilib, har kim hamishagi xizmatini qilib yotgan edi. Shuytib, qorovullarning kattasi Go‘ro‘g‘li sultonga qarab, orqangga qayt ahmoq, deb shu so‘zni aytdi:

Bu shaharning tashqi beti jo'nag'ar,
Xanjar ursa oq badandan qon oqar,
Keta bergin, ahmoq, qolma yo'lingdan,
To'xtamish amakingmidi, enag'ar.

Bema'nilik bilinadi so'zingdan,
Ajnosi g'ijillab turgan ko'zingdan,
Yo'qotganingni topib bermakka,
Podshoh pul olibmidi o'zingdan,
Tur, jo'na, yo'lingdan qolma, enag'ar.

Aqli borlar sira bo'ytib yurmaydi,
Qorovulga kelib odam so'rmaydi,
Bu shaharga g'ayri odam kirmaydi,
Tur, jo'na, yo'lingdan qolma, enag'ar.

Qorovulboshidan bu so'zni Go'ro'g'li sulton eshitib, yana bir necha joylardan timsol keltirib, qorovulboshiga qarab, mo'ylovini burab, uzangiga oyog'ini tirab, bir so'z dedi:

Daryolar mavj urib toshib to'ladi,
Odam degan o'z haddini biladi,
Tanimasni siylamas, der bachchag'ar,
Podsholaring menga kuyov bo'ladi.

Ishorat ayladim, axir bo'lmadi,
Sho'ring qurg'ur fahm aylab bilmadi,
"Oqilga ishorat, ahmoqqa kaltak",
Shuncha qildim bu hushiga kelmadi.

Yoshlikda faqir bo'p nochor ayrilgan,
Singlisi uyma-uy darbadar bo'lgan,
Oxirida Maryam tog'iga kelgan,
U yerda xudoga bandalik qilgan.

Bu so'zni Go'ro'g'li sultondan qorovulboshi eshitib, sipohilikni qo'ldan bermay, Go'ro'g'li sultonga muomala qilib: "Aka, bo'lmasa, to'xtab turing. Bizlar To'xtamish sultonga xizmatkor odamlarmiz. Uning amri bilan daladan kelgan har qanday odamni qoidaga muvofiq to'xtatamiz. Agar siz chindan To'xtamish sultonga tomir bo'lsangiz, siz uchun joy taxlatib, undan keyin sizni bardor-bardor qilib shaharga kirgizamiz. Sabr qilib tursangiz, bir soatga qolmay, aytganingiz bo'ladi", — deb bir qorovulga shibirlab: "Hozir To'xtamish sulton uyquda yotibdi, podsholikda Malika Ro'zaxon o'tiribdi. Tez borib, malika Ro'zaxonga Bitta-Bitta degan boshqa yurtga musofir bo'lib ketgan akang bor ekan, u izlab kelib, darvozadan tashqarida seni so'rab turibdi, degin. Agar shu odam haqiqatdi malika Ro'zaxonning akasi bo'lsa xo'b-xo'b, bo'lmasa, o'z oyog'i bilan qo'lga tushaman, deb kelgan. Dushman chiqsa, ilojini keyin o'zimiz bilamiz", — deb shaharga kirgizib yubordi. Qorovul tezlik bilan malika Ro'zaxonning oldiga borib, malikam, arzim bor, deb shu so'zni aytdi:

Shohimning davrida gulday tarzim bor,
Har kun choshtgoh pilla salom qarzim bor.

Hali ham rahm etib seni tutmadim,
Tutib turib bandi zindon etmadim,
Yo bo'lmasa ko'kragingdan otmadim,
Tur, jo'na, yo'lingdan qolma, enag'ar.

To'xtamish odamning asli zo'ridi(r),
Senday bo'p kelganning bilsang sho'ridi(r),
Darrovgina qayt siying borida,
Tur, jo'na, yo'lingdan qolma, enag'ar.

Qorovul der yo'qsa, ishim boshlayman,
Bo'yin egsang shunda qul qip ushlayman,
Qul bo'lmayman desang, otib tashlayman,
Rahm etganda darrov jo'na, enag'ar.

To'xtamishxon zo'rligini bildirgan,
Majbur qilib o'z shahriga keltirgan.
Besh ming qiz ichidan tanlab singlimni,
Ul o'ziga bunda nikoh qildirgan.

Ro'zaxon der edi singlim otini,
Men tark etgan edim o'ris yurtini,
Ko'rmay ketgan edim o'ris zotini,
Sayr etib o'zgalar mamlakatini.

Izlab keldim, ul singlimni ko'raman,
Javob bersang, bermasang ham boraman,
Bitta-Bitta deydi mening otimni,
Yo'lim to'sma, adabingni beraman.

To'xtamish shoh yo'qda o'zingsan sulton,
Senga zarur aytadigan arzim bor.

Bugun toshdan bir ko'k otli kelgandir,
Arzini bizlarga bayon qilgandir,
Senga zarur aytadigan arzim bor,
Ul so'zni yuqoridan olgandir.

Har kimsaning bo'lar ekan havasi,
Istagiga yetmak aning davosi,
Senga zarur aytadigan arzim shul,
U kishining bordir ajab da'vosi.

Arzimni aytaman boqib yuzingga,
Dushmanlar tushmagan hargiz izingga,
Ul kishining da'vosi shu, Malikam,
Asli tuqqan aka emish o'zingga.

Yoshligida judo bo'lib ketganmish,
Ko'p shaharda musofirlik etganmish,
Senga zarur aytadigan arzim shu,
Seni so'ray-so'ray shunda yetganmish.

Ko'ribdi ko'p shahar viloyatini,
Hech kim eshitmabdi qilgan dodini,
Senga aytadigan arzim shu,
Bitta-Bitta deydi so'rsak otini.

Shuytib, ul ko'p musofir bo'p yuribdi,
Ko'p ajoyib elatlarni ko'ribdi,
Bu yog'ini endi o'zing bilasan,
Agar so'rsang, darvozada turibdi.

Bu so'zni qorovuldan malika Ro'zaxon eshitib, akasining daragini bilib, juda g'alati behol bo'lib ketdi. Undan keyin darrov qorovulga ikkita kanizakni qo'shib, akasini ichkariga kirgizib huzuriga olib kelishni buyurdi. Ikkita kaniz qorovul bilan ergashib, pastga tushib, darvozaga keldi. Bu yoqda malika Ro'zaxon barcha kaniziga, jodu ko'z sarvinozlariga, romishkor hofizlariga buyurib, barini akasining oldiga peshvoz chiqarib qo'ydi. Ana shuytib, darvoza ochilib, qorovulga ergashib ichkaridan ikki kaniz chiqib, kelib darrov G'irko'kning jilovidan ikkovi qo'shasiga tutib, ichkariga qarab ketdilar. Bu holni ko'rgan yigirma bir qorovul gapira olmay, tillari tutilib, dasti alif-lom qilib, gardanlarini xam qilib qola berdilar. Shunday qilib, ikki kaniz G'irko'kni yetaklab darvozadan ichkariga kirib, yer osti shahrining ko'chalarini Go'ro'g'li sultonga ko'rsatib borayotir. Bu yerlarda quyosh bo'lmasa ham, qimmatbaho ravshanlik beruvchi sun'iy quyoshlar, oylar, yulduzlarni shiplarga shalbiratib qo'ygan. Ko'chalar shipshirag'ay, ming odimcha yurib, kanizlar to'xtab: "Endi otdan tushing. Otga kashal bo'lmay, bizlar bilan kela bering. Otingiz har pilla o'zingiz istagan joyda hozir bo'ladi", — deb Go'ro'g'li sultonni G'irko'kdan tushirib, otini bir oq kiyimli xizmatkorga topshirib, o'zlari Go'ro'g'li sultonni ergashtirib bir joyga kirib, u yerda Go'ro'g'li sultonni hammomga tushirib, kiyimlarini bir o'rta yashar xotin olib qolib, boshqa xil kiyim kiygizib, Go'ro'g'li sultonni ikki kaniz yetaklab, yana ko'chaga tushib, shaharning qancha ajoyib, g'aroyiblarini tomosha qildirib, bir katta supalik joyga yetdilar. Bu yerda qirq bir no'g'ay qiz-u juvonlar g'ijjak chalib, qo'shiq aytib, Go'ro'g'li sultonga qarab, dasti alif-lom qilib turibdi. Ikkita kaniz u yerdan o'tib, ichkariga kirib, balandlikka ko'tarilib, bir joyga kirib bordilar. Bu yerda besh-oltita ayol har xil noz-u no'matlarni dasturxonga suzayapti. Shu yerda Go'ro'g'li sultonni ovqatlantirib, undan keyin yana balandlikka ko'tarilib, Mariya kaniz bilan Nina kaniz Go'ro'g'li sultonni malika Ro'zaxonning oldiga olib chiqdilar. Shunda malika Ro'zaxon yig'lab, akam deb Go'ro'g'li sulton bilan ko'rishib, akasining ahvolini so'rab turibdi. Malika Ro'zaxonning Bitta-Bitta aka, deb Go'ro'g'li sultonga qarab, aytgan so'zi:

Har shaharda musofir bo'p yurdingmi,
Xayolda yo'q qattqlikni ko'rdingmi,
U ellarda ovora bo'p yurdingmi,
Mushtipar singlimni ko'rsam der edingmi.

Sochim uzun, jamalagi tuyunda,
Musofirlik ishi qursin — qiyin-da,
Adashgan shahbozim, akam, bormisan,
O'ris elda singling qolib kuyundi.

Bunda hargiz o'ylamadim o'zimni,
Har doyim yo'lingga tikdim ko'zimni.

Eshit, mehribonim, degan so'zimni,
Adashgan g'o'chhog'im, akam, bormisan?

Men bo'lsam yurardim bo'lib darbadar,
Bu ishingdan u ishingga xizmatkor,
Maryam toqqa ketdim noiloj, nochor,
Adashgan shahbozim, akam, bormisan?

Tilaganman hargiz qo'nim to'lmadi
Shuncha g'amlar bilan singling o'lmadi.
Zulm bilan bunda olib keldilar,
Hali kelganimga o'n kun bo'lmadi,
Adashgan g'o'chhog'im, akam, bormisan?

Zo'rlikman Ro'zaxon malika bo'ldi,
To'xtamish zolimning oldiga keldi.

Diq bo'ldim, bu yerda holim tang bo'ldi,
Adashgan shahbozim, akam, bormisan.

Go'ro'g'li sulton ham Bitta-Bitta bo'lib, Ro'zaxonga qarab, boshidan kechirganlarini aytib, bir so'z dedi:

G'arib singlim, bayon aylay holimni,
Tark aylabon ketdim, o'sgan elimni
Endi ochay senga roz-u dilimni,
Mehribon, mushtipar, singlim, bormisan?

Darvish bo'lib kezdim tog'-u cho'llarni,
Oshib o'tdim ko'z ko'rmagan bellarni,
Sabab bilan ko'rdim g'ayri ellarni,
Mehribon, mushtipar, singlim, bormisan?

Darvish bo'lib kezdim cho'l-u biyobon,
G'ariblik azobin ko'ribon chandon,
Oxir ham yo'liqdi menga bir sulton,
Mehribon, mushtipar, singlim, bormisan?

Ul sultonning xizmatiga ulandim,
Xurosonning shaharidan uylandim,

Shunda malika Ro'zaxon Go'ro'g'li sultonning bunday so'zlaridan qo'rqib qolib, tovshini pasaytib, Go'ro'g'li sultonga qarab yig'lab, bir so'z dedi:

Akajon, bunday bo'p ketma o'zingdan,
Zolim achchig'lanar degan so'zingdan,
To'xtamishning tili ko'pdir bu yerda,
Gapirma, umiding bo'lsa o'zingdan

Ko'r To'xtamish bilmaganing bildirar,
Xanjar urib qora bag'ring tildirar,
U zolimning tili ko'pdir bu yerda,
Bilib qolsa, ikkimizni o'ldirar.

Gulga qo'ngan qushning bo'lar sanosi,
Tos tepamiz aning manzilxonasi,

Bu so'zni Ro'zaxondan Go'ro'g'li sulton eshitib, Ro'zaxonning To'xtamish ko'rdan yuragi olinganini bilib, unga tasalli berib, bir so'z dedi:

Vaqli yetib paymonasi to'lgandir,
Qavjirab umrining guli so'lgandir,
Ko'p vahm aylab qo'rqa berma, Ro'zaxon,
Allaqachon ko'r To'xtamish o'lgandir.

Darvishlikdan xolos bo'ldim, quvondim,
Mehribon, mushtipar, singlim, bormisan?

Dildorim bor, shuytib, ko'ngil xohim bor,
Hashamatli gul kesdirgan uyim bor.
Chambil shaharida hovli-joyim bor,
Hoy desang, ko'nglimda shunday ra'yim bor.

Yer osti shahridan seni op ketsam,
Xudoyim saqlasa, Chambilga eltsam,
O'zing tenggi biror yigitga berib,
Boshqatdan senga nikoh to'y etsam.

Bitta-Bitta ko'p narsani biladi,
Bu bahaybat To'xtamishning balodi(r),
Chivinday narsasan uning oldida,
Qonxo'r zolim yanchib nobud qiladi.

Ikki kundan beri uxlab yotibdi,
Hov ko'ringan u zolimning tanasi.

Hech kimning kuymasin kulbaxonasi,
Shu soya bo'p turgan aning panasi,
Tos tepamizda uxlab yotibdi,
Qopqoq bo'lgan To'xtamishning tanasi.

Quloq sol Ro'zaxonning nolishiga,
Aqlim ip esha olmas taqdir ishiga,
Menga so'zlashga ham majol qolmaydi,
To'xtamish uyg'onib kelsa hushiga.

Xon Go'ro'g'li shu yerlarga kelgandir,
Bu zolim qonxo'rning ishin qilgandir,
Shahri ham egasiz bo'lib qolgandir,
Ko'p vahm aylab qo'rqa berma, Ro'zaxon,
Allaqachon ko'r To'xtamish o'lgandir.

Bek Go'ro'g'li beldan oshib kelgandi,
Bu qissalar menga ma'lum bo'lgandi,
Ko'p vahm aylab qo'rqa berma, Ro'zaxon,
Allaqachon ko'r To'xtamish o'lgandi.

Go'ro'g'li deganim Chambilning xoni,
Hech kimda yo'q uning surgan davroni,
Uchar qulday ildam tulpor hayvoni,
Ko'p vahm aylab qo'rqa berma, Ro'zaxon,

Ro'zaxon Go'ro'g'li sultonning bu so'zlarini eshitib, ishonarini ham, ishonmasini ham bilmay, g'alati holga tushib qoldi. Shunda Go'ro'g'li sulton Ro'zaxonga tasalli berib, yana bir so'z dedi:

Ey, Ro'zaxon, bo'sh tutmagin o'zingni,
G'am bilan sarg'aytma gulday yuzingni,
Ishonmasang bu qissaning tagiga,
Oldimda bir yumib ochgin ko'zingni.

G'amlar ko'chib, endi sho'ring aridi,
Sho'ring arib, baxti iqbol doridi,
To'xtamishning umr guli quridi,
Ishonmasang, yumib-ochgin ko'zingni.

Tog'lar tepasining qori eribdi,
Sening foling tulki emas, bo'ridi(r),

Bu so'zimning hargiz yo'qdir yolg'oni.

Ne haddim bor yo'qsa buyon kelmoqqa,
Sening bilan kelib hamgap bo'lmoqqa,
Go'ro'g'li sultonman birga qo'shilib,
Kelgan edim seni ozod qilmoqqa,
Ko'p vahm aylab qo'rqa berma, Ro'zaxon,
Zolim o'lib, bo'lgandir omon-omon.

To'xtamishning umri guli quridi,
Ishonmasang, yumib-ochgin ko'zingni.

Mazlum bo'p qisilar vaqting o'tgandi,
Avliyolar kelib ilging tutgandi,
To'xtamishning ajali yetgandi,
Allaqachon o'lib shishib yotgandi,
Ishonmasang, yumib-ochgin ko'zingni.

Bitta-Bitta ko'p gaplarni bilgandi,
Go'ro'g'liman bu yerlarga kelgandi,
To'xtamishni kecha nobud qilgandi,
Ishonmasang, yumib-ochgin ko'zingni.

Ro'zaxon Go'ro'g'li sultonning bu so'zini eshitib, hayron bo'lib, shunday ko'zini yumib-ochaman deguncha, Go'ro'g'li sulton so'tasini siypab, G'irko'kni bir bedana qilib qo'yniga solib, Ro'zaxon bilan o'zi o'ltirgan gilamini: "Uchib Chambil mayxonasiga borib qo'nsin", — deb osmon-falakka ko'tarilib keta berdi. Bu voqeani To'xtamish ko'rning yer osti qal'asidagi na qorovul xizmatkorlar, kanizlari bilmay qoldi. Bir pilla Ro'zaxon ko'zini ochsa, boyagi Bitta-Bitta akasi bilan gilam ustida o'tirganicha havoda uchib borayapti. "Asli o'zim tush ko'rgan ekanman. Tushimda bosliqqan ekanman", — deb chap yog'iga uch marta tuflab, yana ko'zini chirtta yumib oldi. Go'ro'g'li sulton allaqachon Chambilga yetib, mayxonasiga qo'nib, asli o'z suratiga kelib, G'irko'kni ham asliga keltirib, tablaxonaga bog'lab qo'ygan edi. Darrov Go'ro'g'li sulton Xoldor mahram, Hasanxon, Avazxon va qirq yigitini chorlab, tana, qo'y so'ydirib, Ro'zaxonga to'y boshlatib yubordi. Savatpurush boboy, Bitta-Bitta va Siz Bittangalarni ham chaqirib keltirdi. Ro'zaxon bu sira ko'zini ochib, Chambil shahrini va bir to'da odamlar oldida o'zining haqiqiy akasi Bitta-Bittani ko'rdi. G'amlar shodlikka ulandi. Yunus, Misqol parilar qirq yigitning xotinalari bilan mayxonaga Navozishalini boshlab keldilar. Ro'zaxon ham Navozishalini ko'rgandan oshiq bo'ldi. Shuytib, Ro'zaxon bilan Navozishalini bir-biriga qo'shib, nikoh qilib, ular uchun tayinlangan hovliga uzatdilar. Ana shuytib, barcha tarqalib, qiz bilan kuyov xilvatda qoldilar. Tezdan to'shakni soldilar, g'unchalarni ochdilar, qizil marjonlarni sochdilar. Buringilar aytganiday, Navozishali bilan Ro'zaxon yetdilar murodga, bizlar ham yetaylik murodga, hamma yetsin murodga¹.

¹ Boshqa bir rivoyatda Go'ro'g'li sulton gilam bilan osmonga uchib chiqib, Ro'zaxonga To'xtamish ko'rning o'lib yotganini ko'rsatadi, degan. Tag'i bir rivoyatda To'xtamish ko'rning ismini Sari dev degan. Har baxshi o'ziga ma'qul yo'lni tutganiday, biz bu dostonimizni yuqoridagi rivoyatga yaqin yo'l bilan yurgazdik (*Baxshi izohi*).